

BEROEPSBELANGEN

TANDHEELKUNDIGE STATISTICA

In het Meinummer van den Jaargang 1919 (blz. 234 e. v.) heb ik indertijd eenige statistische becijferingen gepubliceerd betreffende de beroepmatige verbreiding der tandheelkunst in ons land. Begin 1921 gaf ik in aansluiting daaraan (blz. 36 Jaarg. 1921) in het kort een soortgelijk overzicht. Waar de bezetting zich voortdurend, zij het ook geleidelijk, wijzigt, kunnen deze echter niet meer als een betrouwbare weergave van den momentelen toestand worden beschouwd. Het leek mij derhalve niet ondienstig, aan de hand van het jongstverschenen Jaarboekje (met inachtneming van eenige correcties) een nieuwe, meer uitgebreide statistiek samen te stellen, als beeld van de huidige gesteldheid. De gegevens betreffende het zielental der gemeenten, provincies en van het Rijk, zijn ontleend aan de Staatsalmanak voor 1923. Het geheel tracht dus den toestand weer te geven aan het einde van 1922, waarbij tevens eenige vergelijkingen met voorafgaande jaren zijn aangeknoopt.

TABEL 1. Aangevende het aantal Tandartsen en Mondspecialisten in de verschillende plaatsen, naar de provincies gerangschikt.

PLAATSNAMEN.	Aantal Inwoners.	Aantal Tandheelkundigen.	Aantal Tandartsen.		Aantal Mondartsen	Aantal Inwoners per Tandheelkundige.	Aantal Tandheelkundigen op het einde van		
			mann.	vrl.			1921	1920	1919
Aalsmeer	6390	1	1	—	—	6390	1	(1)	(1)
Alkmaar	25118	2(2)	2	—	—	12559	2(2)	2(2)	1(1)
Amsterdam	689195	100	76	18	6	6892	95	96	88
Beverwijk	7894	1	1	—	—	7894	1	1	1
Bloemendaal	10821	2	2	—	—	5410	1	1	2
Bussum	20261	5	5	—	—	4052	4	4	4
Enkhuizen	8453	2	1	1	—	4226	2(1)	1(1)	(1)
Haarlem	78832	20	18	2	—	3942	16	18	17
Den Helder	29162	3	2	1	—	9721	3	3	4
Hilversum	41180	8	5	2	1	5147	7	7	6
Hoorn	11463	1(1)	1	—	—	11463	2	2	2
Schagen	3632	2	2	—	—	1816	2	1	2
Heemstede	12584	1	1	—	—	12584	—	—	—
Weesp	7442	1	1	—	—	7442	1	1	1
Wormerveer	8082	1	—	1	—	8082	—	—	—
Zaandam	28964	3	2	1	—	9655	3	3	3

NOORD-HOLLAND

PLAATSNAMEN.	Aantal Inwoners.	Aantal Tandheelkundigen.	Aantal Tandartsen.		Aantal Mondartsen	Aantal Inwoners per Tandheelkundige.	Aantal Tandheelkundigen op het einde van		
			mann.	vr.			1921	1920	1919
ZUID-HOLLAND	Woerden	6869	1(1)	1	—	6869	1(1)	1(1)	(3)
	Alphen a/d Rijn.	15265	2	1	1	7632	2	2	2
	Delft	47386	5(1)	4	1	9475	4(1)	3(1)	3(1)
	Dordrecht	54626	7	6	1	7804	6	6	5
	Gorinchem	13317	2	2	—	6658	2	3	3
	Gouda	26683	4	4	—	6671	4	4	4
	's-Gravenhage	361565	78	59	6	13 4635	75	77	71
	Leerdam	8673	1(1)	1	—	8673	1(1)	1	(1)
	Leiden	66650	8(1)	6	1	1 8331	6(1)	6(1)	6(1)
	Rijswijk	9375	3	3	—	3125	3	3	3
	Rotterdam	523750	37	29	4	4 14155	36	32	32
	Schiedam	41488	2(1)	2	—	20744	1(1)	1(1)	1(1)
Vlaardingen	26211	1(1)	1	—	26211	1(1)	1(1)	1(1)	
Hellevoetsluis	2971	1	1	—	2971				
Hillegom	9329	1	1	—	9329	1	1(1)	(1)	
UTRECHT	Amersfoort	32273	7	5	2	— 4610	6	6	6
	Baarn	10947	2	2	—	— 5473	2	2	1
	Soest	9111	1	1	—	— 9111	1	—	—
	Utrecht	143880	27	20	4	3 5329	26	24	22
	Zeist	18637	3	1	1	1 6212	3	3	2
GELDERLAND	Apeldoorn	49839	6	5	1	— 8360	5	4	5
	Arnhem	72536	14	12	1	1 5181	14	16	16
	Dieren (Rheden)	20966	1(1)	—	—	1 20966	1(1)	1	1
	Aalten	10179	1	—	1	— 10179	1(1)	1(1)	(1)
	Groenlo	3735	1	1	—	— 3735	1	1	1
	Culemborg	9233	1(1)	—	1	— 9233	1(1)	(1)	(1)
	Lochem	5450	1	1	—	— 5450	1	1	1
	Nijmegen	68426	10	7	2	1 6843	10	10	10
	Tiel	11697	3	2	1	— 3899	3	3	3
	Wageningen	11745	2	2	—	— 5872	2	1	1
	Winterswijk	15935	1	1	—	— 15935	1	1	1
	Zalt-Bommel	4310	1	1	—	— 4310	1	—	—
Zutfen	19037	4	2	2	— 4759	4	4	3	
Nijkerk	9055	1	—	1	— 9055	—	—	—	
OVERIJSEL	Almelo	25110	3	3	—	— 8370	3	2	2
	Deventer	32802	5	3	2	— 6560	5	5	5
	Enschede	42805	4	3	1	— 10701	4	4	3
	Hengelo	27028	2	2	—	— 13514	2	1	1
	Kampen	20729	1	1	—	— 20729	1	1	1
	Steenwijk	6929	2	1	1	— 3464	2(1)	2(1)	3(1)
Zwolle	36282	5	5	—	— 7256	4	4	4	

PLAATSnamen.		Aantal Inwoners.	Aantal Tandheel- kundigen	Aantal Tandartsen.		Aantal Mondartsen	Aantal Inwoners per Tandheel- kundige.	Aantal Tandheelkundigen op het einde van		
				mann.	vrl.			1921	1920	1919
FRIESLAND	Drachten (Smallingerland)	14372	1	1	—	—	14372	1	1	1
	Bolsward	7144	1(1)	1	—	—	7144	1(1)	1(1)	(1)
	Heerenveen		1	1	—	—		1	1	1
	Leeuwarden	44085	7(1)	6	1	—	6298	7(1)	6(1)	8(1)
	Sneek	13631	3(1)	1	2	—	4543	3(1)	3(1)	3(1)
GRONINGEN	Groningen	92053	10	7	2	1	9206	9	13	11
	Hoogezand-Sappemeer	11254	1(1)	1	—	—	11254	1(1)	1(1)	(1)
	Sappemeer	6433	1	1	—	—	6434	1	—	—
	Stadskanaal (Onstwedde)	17700	1(2)	1	—	—	17700	1(1)	1(1)	1(1)
	Veendam	13133	3	2	1	—	4378	2	2	2
Winschoten	12963	3	3	—	—	4321	3	3	3	
DRENTHE	Assen	17188	1(1)	1	—	—	17188	1(1)	1	4
	Meppel	11793	2	2	—	—	5896	2	1	1
NOORD-BRABANT	Bergen op Zoom	18672	1	1	—	—	18672	1	1	1
	Breda	30266	4	3	1	—	7556	3	4	4
	Eindhoven	50174	3	3	—	—	16725	2	2	2
	Helmond	19141	1	1	—	—	19141	1	—	—
	's-Hertogenbosch	39595	3	3	—	—	13198	3	4	4
	Oss	11859	1(1)	—	1	—	11859	1(1)	1(1)	(1)
	Roosendaal	19448	1	1	—	—	19448	1	1	1
	Tilburg	65332	4	4	—	—	16334	4	3	2
Ginneken	9508	1	1	—	—	9508	1	—	—	
ZEELAND	Goes	8189	1	1	—	—	8189	1	1	1
	Middelburg	18688	2	2	—	—	9344	2	2	2
	Terneuzen	9920	1(1)	1	—	—	9920	1(1)	1(1)	1(1)
	Vlissingen	22446	3	3	—	—	7482	3	3	4
	Zierikzee	6775	1(1)	1	—	—	6775	1(1)	1(1)	1(1)
Oostburg	2592	1(1)	—	1	—	2592	1(1)	1(1)	1(1)	
LIMBURG	Heerlen	33325	3	3	—	—	11108	3	3	2
	Maastricht	55587	3	3	—	—	18529	3	3	3
	Sittard	10946	1	1	—	—	10946	1	1	1
	Venlo	21160	2	2	—	—	10580	2	2	2
	Kerkrade	26125	1(1)	1	—	—	26125	1	—	—
Het geheele land 90 PLAATSEN			488	385	70	33		465	456	434

*) Het tusschen haakjes geplaatste cijfer in kolom 2 duidt aan, dat naast de(n) gevestigde(n) tandarts(en) nog een uit een andere plaats zitdag houdt.

TABEL 1A. Aangevende de plaatsen, waar zitdag gehouden wordt *)
(naar de provincies gerangschikt.)

PLAATSEN.	Aantal Inwoners.	Aantal Tandartsen	Aantal Tandartsen		
			einde 1921	einde 1920	einde 1919
Noord-Holland	Purmerend	6202	1	1	1
	Texel	7358	2	1	1
	Velseroord		1	1	1
	IJmuiden (Velsen).	29026	2	3	2
	Overveen		1	1	1
	Abcoude	3130	1	1	1
Zuid-Holland	Brielle	3826	1	1	1
	Lisse	6759	1	1	—
	Maassluis	10413	1	1	1
	Middelharnis	4282	1	1	1
	Naaldwijk	8548	1	1	1
	Noordwijk	8062	1	—	—
	Oud-Beijerland	6152	1	1	—
	Wassenaar	7250	1	1	1
Sommelsdijk	3589	1	1	1	
Gelderland	Veenendaal	6792	1	1	—
	Barneveld	11626	1	1	1
	Ede	23000	1	1	1
	Harderwijk	8745	1	2	—
Drenthe	Goer	3448	1	—	—
	Coevorden	6800	1	1	1
	Emmen	41982	1	1	1
Groningen	Ter Apel (Onstwedde)	17710	1	—	1
	Uithuizen	4136	1	1	—
Friesland	Dokkum	3485	1	1	1
	Harlingen	10185	1	1	1
	Workum	4113	1	—	—
	Wolvega (West-Stellingwerf)	18693	1	1	1
N.-Brabant	Oosterhout	14086	1	—	—
	Waalwijk	9015	2	2	—
Zid. Limburg	Gennep	3218	1	—	—
	Roermond	16428	1	1	1
	Hulst	3855	1	1	—
Totaal 33 PLAATSEN			37		

*) En geen tandarts gevestigd is.

In Tabel I vindt men voor de verschillende plaatsen het aantal gevestigde tandheekkundigen gespecificeerd weergegeven, waarbij overzichtelijkheidshalve de eerste provinciegewijs gerangschikt zijn. Daaruit blijkt, dat het totaal aantal gevestigde practici bedraagt 488, waaronder 33 artsen, die de tandheekkunde tot hun specialiteit hebben gemaakt. Van de overblijvende 455 tandartsen zijn 385 mannelijke en 70 vrouwelijke. De laatste vormen dus ruim 15 % van de tandartsen of anders gezegd: er is gevestigd 1 vrouwelijke tegen ongeveer 5 mannelijke. Van het totaal aantal tandheekkundigen maken zij ruim 14 % uit, de mondspecialisten 7 %.

Vergelijken wij het totaal met dat der voorgaande jaren, dan blijkt een geregelde toename te constateeren, gelijk trouwens bekend is.

Aantal tandheekkundigen op het einde van:

1922	1921	1920	1919	1918	1917	1916	1909	1904
488	465	456	434	416	391	378	262	195

Toename in:

1922	1921	1920	1919	1918	1917	1916
23	9	22	18	25	13	7*)

In het overzicht aangaande 1920 vindt men als gemiddeld accres der daaraan voorafgaande jaren 4,8 %; voor 1921 bedraagt de toename slechts 2 % en voor 1922 weer bijna 4,8 %, zoodat men welhaast geneigd zou zijn dit ook als den normalen aangroei te beschouwen.

Wenden wij ons thans naar de steden, zoo zien wij, dat in Amsterdam gevestigd zijn 100 tandheekkundigen, in Den Haag 78, in Rotterdam 37 en in Utrecht 27. Verder voor nog enkele der grootere plaatsen, als Groningen 10, Haarlem 20, Arnhem 14, Nijmegen 10 en Leiden 8. Gespecificeerd vindt men ze in onderstaand lijstje:

EINDE 1922	Totaal	Mnl.	Vrl.	Medici	1921	1920	1919	1918	1917	1916	1909	1904
Amsterdam	100	76	18	6	95	96	88	95	84	87	60	53
Den Haag	78	59	6	13	75	77	71	65	60	60	44	30
Rotterdam	37	29	4	4	36	32	32	32	32	29	28	20
Utrecht	27	20	4	3	26	24	22	21	22	21	17	12
Haarlem	20	18	2	—	16	18	17	15	16	14	9	6

*) Vanaf 1904 gemiddeld.

Opvallend is het groote aantal mondspecialisten in Den Haag (13 of 17 %) en vrouwelijke collega's in Amsterdam (18 of 18 %) en de verhoudingsgewijs geringe bezetting van Rotterdam, wat nog nader zal blijken.

Stellen wij nog even een onderzoek in naar de toename in den loop der laatste jaren, dan blijkt het aantal in Amsterdam in 7 jaar tijds met 13 of 15 % te zijn vermeerderd, in Den Haag met 18 of 30 %, in Utrecht met 6 of 26 %, en in Haarlem met 6 of 43 %. De grootste numerieke aanwas toont Den Haag, welke ook procentsgewijs wordt bevestigd, in vergelijking met de beide andere grootste steden. Voor de beide laatstgenoemde met numeriek kleinere bezetting leidt een dergelijke becijfering tot voor vergelijking minder geschikte uitkomsten¹⁾ De toename in Den Haag bedroeg dus in de laatste 7 jaar %-gewijs het dubbele van Amsterdam en numeriek ruim tweemaal zooveel als in Rotterdam met haar veel geringere bezetting.

Sinds 1904, dus in 18 jaar tijds, is het aantal tandheelkundigen in

Amsterdam	toegenomen van 53 tot 100, of wel met 47,
Den Haag	van 30 tot 78, of wel met 48,
Rotterdam	van 20 tot 37, of wel met 17,
Utrecht	van 12 tot 27, of wel met 15,
Haarlem	van 6 tot 20, of wel met 14,

Ook hierin vertoont Den Haag de grootste numerieke en procentsgewijze (160 %) stijging, daarna Amsterdam (90 %) en ten slotte Rotterdam (85 %). Deze domineerende positie van Den Haag zullen wij ook terugvinden, bij de vergelijking van de bezetting met het zielental.

Voor dat doel zijn de plaatsen gescheiden in 4 groepen:

- steden met meer dan 100.000 inwoners.
- Idem met van 50.000 tot 100.000 inwoners,
- Idem met van 20.000 tot 50.000 inwoners,
- Plaatsen met van 10.000 tot 20.000 inwoners, en minder dan 10.000 inwoners.

¹⁾ Dit geldt feitelijk evenzeer voor Utrecht en Haarlem, trouwens overal, waar ten aanzien van getallen, kleiner dan 100, een procentsgewijze voorstelling wordt gegeven. De zeer betrekkelijke waarde dient derhalve bij berekeningen voor een corps als het onze van nog geen 500 leden niet uit het oog te worden verloren; men beschouwe ze slechts als een aanvulling, die niet los van de getallen, waaruit zij verkregen zijn, eenige beteekenis bezit.

Tevens is voor elke provincie en voor het geheele Rijk de hoegroothed van het gemiddelde zielental per tandheelkundige be-
rekend, waarvan men de gegevens vermeld vindt in Tabel 2.

TABEL 2. Aangevende het zielental en de tandheelkundige bezetting der Provincies.

PROVINCIE	Aantal inwoners.	Aantal plaatsen van vestiging.	Aantal plaatsen zitdag.	Aantal tandheelkundigen.	Aantal inwoners per tandarts.
Noord-Holland . . .	1.298.051	16	5	153	8490
Zuid-Holland . . .	1.678.670	15	9	153	10971
Utrecht	342.322	5	1	40	8558
Gelderland	729.688	14	4	47	15525
Overijsel	438.818	7	1	22	19946
Friesland	382.876	5	4	13	29452
Groningen	365.586	6	2	19	19240
Drente	209.718	2	2	3	69906
Noord-Brabant . . .	733.936	9	2	19	38628
Zeeland	245.177	6	1	9	27242
Limburg	440.364	5	2	10	44036
Het geheele land .	6.865.314	90	33	488	14097

Uit deze tabel blijkt, dat op een tandheelkundigen-totaal van 488 en een bevolking van rond 6.865.000, gemiddeld op elke 14000 inwoners één tandheelkundige gevestigd is. Vergeleken bij de berekening voor einde 1918 beteekent dit een vooruitgang; toen was de verhouding 1 : 15.800.

Neemt men het algemeen gemiddelde van het Rijk als maatstaf bij de beoordeeling der provincies, dan neemt Noord-Holland de eerste plaats in met een verhouding 1:8500; boven het gemiddelde blijven verder Utrecht met 1:8600 en Zuid-Holland met 1:11.000, terwijl Gelderland er het dichtst beneden blijft, er met 1:15.500. Daarop volgen Groningen (1:19.200) en Overijsel (1:19.00). Voor de resteerende provincies worden de cijfers gaandeweg ongunstiger: Zeeland (1:27.200) en Friesland (1:29.500) een tweevoudig, Noord-Brabant en Limburg (1:44000) een drievoudig, en Drente zelfs (1:69900) een vijf-voudige geringere tandheelkundige dichtheid dan het geheele land!

Thans de groote steden, verzameld in tabel 3.

TABEL 3, aangevende het aantal inwoners per tandheerkundige in steden met meer dan 100.000 inw., resp. meer dan 50.000 inw.

STAD	Aantal Inwoners (in duizenden)	Aantal Tandheerkundigen	Aantal Inwoners per Tandarts
Amsterdam . . .	689.000	100	6900
Rotterdam . . .	524.000	37	14000
's-Gravenhage . . .	361.000	78	4600
Utrecht	144.000	27	5300
Groningen	92.000	10	9200
Haarlem	79.000	20	3900
Arnhem	72.000	14	5200
Nijmegen	68.000	10	6800
Leiden ¹⁾	66.000	8	8300
Tilburg	65.000	4	16300
Maastricht	55.000	3	18500
Dordrecht	54.000	7	7800
Eindhoven	50.000	3	16700

Zoals reeds boven werd opgemerkt, vinden we wat de vier grootste steden aangaat, de geconstateerde verschillen onder andere gedaante terug: Den Haag met de sterkste toename vertoont de dichtste bezetting, Rotterdam met haar geringe sterkte een dichtheid (1:14000) gelijk aan die van het lands-gemiddelde!

Stellen wij nu nog even onze beide groote koopsteden naast elkaar: beide havenstad, handelscentrum, en elk een sterk ontwikkelde industrie:

Amsterdam 689.000 inwoners, 100 tandheerk. d. i. per tandarts 6900 inwoners.

Rotterdam 524.000 inwoners, 37 tandheerk. d. i. per tandarts 14000 inwoners,

zoo is dit in het oog loopende verschil slechts voor een deel te verklaren uit de vlucht, die het ziekenfondswezen in Amsterdam reeds heeft genomen, doch blijft er verder niets anders over dan de conclusie, dat Rotterdam van de groote steden verreweg nog de meeste gelegenheid tot vestiging biedt.

¹⁾ De zitdag-houdende tandheerkundige is buiten beschouwing gelaten.

Het karakter van Den Haag als woonplaats bij uitstek der gefortuneerden en zeer-welgestelden, die uitteraard de tandheelkunst het meest op prijs stellen en het gereedst honoreeren, komt ook in de tandheelkundige bezetting tot uitdrukking; het verklaart ook den relatief grooten toevloed van mondspecialisten (13, d. i. bijna 40 % van hun totaal).

Utrecht vertoont de eigenschap van alle academiesteden: een relatief groot aantal gevestigden naast de opleidingschool, mede door den band, die een aantal van hen daarmee onderhouden; 8 van de 27 bekleeden een functie bij het tandheelkundig onderwijs.

Van de middelgrooten steden (50-100.000 inw), staat Haarlem met een verhouding van 1:3900 bovenaan; ook hier heeft de aantrekkelijkheid als woonstad voor de gegoeden een sterke aantrekkingskracht op de beoefenaren der tandheelkunde gehad. Ook Arnhem en Nijmegen, hoewel niet in zoo sterke mate, hebben een verhoudingscijfer, dat verband houdt met de daareven genoemde „symbiose”, die eveneens valt waar te nemen bij plaatsen van kleiner kaliber, deelende in de gunst van hun grootere zusters, gelijk Hilversum, Amersfoort, Bussum.

Beneden het gemiddelde van 1:14000 blijven de industriesteden van het zuiden: Tilburg, Eindhoven en Maastricht (door elkaar 1:17000).

TABEL 4, aangevende het aantal inwoners per tandheelkundige in plaatsen met 20.000 tot 50.000 inwoners.

PLAATS	Aantal Inwoners	Aantal Tandartsen	Aantal Inwoners per Tandarts
Apeldoorn	49.800	6	8300
Delft ¹⁾	47.400	5	9500
Leeuwarden ¹⁾ . .	44.000	7	6300
Enschede	42.800	4	10700
Schiedam ¹⁾ . . .	41.500	2	20700
Hilversum	41.100	8	5100
's-Hertogenbosch .	39.600	3	13200
Zwolle	36.300	5	7200
Heerlen	33.300	3	11100
Deventer	32.800	5	6500
Amersfoort	32.300	7	4600
Breda	30.300	4	7500
Den Helder	29.100	3	9700
Zaandam	29.000	3	9600

¹⁾ De zitdag-houdende tandheelkundige is buiten beschouwing gelaten.

PLAATS	Aantal Inwoners	Aantal Tandartsen	Aantal Inwoners per Tandarts
Hengelo	27.000	2	13500
Gouda	26.700	4	6700
Vlaardingen ¹⁾	26.200	1	26200
Almelo	25.100	3	8400
Alkmaar ¹⁾	25.100	2	12500
Vlissingen	22.400	3	7500
Venlo	21.200	2	10600
Rheden	20.900	1	20900
Kampen	20.700	1	20700
Bussum	20.200	5	4000

In de groep van plaatsen met 20-50.000 zielen doet zich ten aanzien van de bezetting een groote verscheidenheid voor. Ten eerste heeft men de reeds genoemde uit het Gooi, vervolgens Deventer, Zwolle, Apeldoorn en Gouda, Vlissingen, Breda, die boven een dichtheid 1:9000 blijven. Dan volgen Delft, Den Helder, Zaandam nog boven 1:10.000, en ten slotte nog boven het lands-gemiddelde Venlo, Heerlen, Enschede, Den Bosch, Hengelo en Alkmaar. Daar beneden vallen Schiedam, Vlaardingen, Rheden (Dieren) en Kampen, met een verhouding van meer dan 1:20.000.

Gelijk uit de noot aan den voet van tabel 1 en 4 vermeld is, heb ik aan den zitdaghoudenden tandarts ten aanzien van de dichtheidsberekening geen beteekenis toegekend. Ik motiveerde mijn standpunt in deze reeds bij het in 1919 gegeven overzicht, waarbij ik uitging van de overweging, dat, welke ook de belangen daarin mogen zijn van den betrokkene, de zitdag bezwaarlijk een factor kan zijn in de tandheelkundige verzorging van de lokale bevolking.

Zou men aan de bezetting der kleinere gemeenten ook soortgelijke beschouwingen willen vastknoopen, dan stuit men direct op moeilijkheden, die grooter worden, naar mate het zielental minder is.

In de eerste plaats speelt de omgeving een groote rol bij de keuze van zoo'n centraal punt, verder de meer of mindere graad van afsluiting van het omliggende gebied door de geografische gesteldheid (bijv. Zuid-Hollandsche en Zeeuwsche eilanden, ligging tusschen groote rivieren, in het algemeen verkeersbelemmeringen in bepaalde richting, enz.), de afstand tot de naastbijzijnde plaats van vestiging, verkeersmiddelen, enz. Een andere

¹⁾ De zitdag-houdende tandheelkundige is buiten beschouwing gelaten.

bron van onjuiste gevolgtrekkingen is gelegen in de vaak eigenaardige begrenzing of uitgebreidheid der landelijke gemeenten, waardoor het zielental dikwijls niet als maatstaf kan dienen bij de beoordeeling van de beteekenis van de plaats met haar naaste omgeving.

Om enkele voorbeelden te noemen: De gemeente Emmen telt 42000 inwoners, zij is echter de uitgestrekteste van het geheele land en beslaat een groot deel van de provincie Drente. De bebouwde kom neemt slechts een bescheiden gedeelte in van het gemeentelijk gebied. De gemeente Ede telt 23000 inwoners, is ook een der uitgebreidste en omvat behalve het dorp Ede nog 6 andere dorpen, die ettelijke kilometers uit elkaar liggen. De stad Lochem daarentegen, telt 5400 inwoners, maar is niet voor expansie vatbaar, aangezien zij geheel ingesloten is door de gemeente Laren. Hetzelfde geldt voor Stad-Hardenberg, dat omgeven is door Ambt Hardenberg. Ook Groenlo verkeert in soortgelijke situatie. De aaneengebouwde kom van Heerenveen echter ligt in drie gemeenten, men zal trouwens dezen plaatsnaam tevergeefs zoeken op de lijst der gemeenten, evenals Drachten en Dieren. Friesland kenmerkt zich nl. door een klein aantal gemeenten, waarvan de landelijke een groote uitgestrektheid hebben en meerdere dorpen omvatten, die soms geen van alle den naam der gemeente dragen: (Heerenveen-Nyehaske ligt in Schoterland, Haskerland en Aengwirden; Drachten in Smallingerland). Hetzelfde geldt voor Dieren, dat met nog vier dorpen de gemeente Rheden vormt. Het zielental van die gemeenten, kan slechts met eenige kennis der locale situatie tot een juiste voorstelling leiden. Dit is eveneens het geval met plaatsen, die met de naastliggende zoodanig zijn vergroeid, dat de bebouwde komen zonder onderbreking in elkander overloopen, (Veenkolonies, langs de Merwede, Langstraat, de Streek, enz.). Bovenstaande uitweiding zij voldoende, om te doen zien, dat beneden een zekere grens de gegevens en becijferingen niet zonder meer voor beoordeeling vatbaar zijn. Voor de grootere plaatsen en inzonder de groote steden, vindt men daarin een waardevolle maatstaf voor vergelijking.

Om nog even te demonstreeren, dat de tandheelkundige praktijk zich gaandeweg ook tot het platteland wendt, vinden als kleinste plaatsen vermelding: Oostburg (2600 inw.), Hellevoetsluis (3000 inw.), Schagen (3600 inw., en twee tandartsen), Groenlo (3700 inw.) en Zalt-Bommel (4300 inw.).

Dit blijkt nog beter uit de toename van het aantal plaatsen van vestiging in een tijdsverloop van 18 jaren: in 1904 beliep dit 41, in 1908 was het toegenomen tot 50, in 1918 waren er al

73 en in 1922 telt ons land 90 plaatsen, waar de praktijk dagelijks wordt uitgeoefend. Alzoo ruim een verdubbeling in dien tijd. Rekent men er ook nog de plaatsen, waar periodiek hulp verleend wordt bij, nl. 33, dan komt men tot 123.

De verhouding tot het totaal aantal gemeenten in de verschillende provincies en het Rijk vindt men in tabel 5.

TABEL 5, aangevende de verhouding van het totaal aantal gemeenten, tot dat waar één of meer tandheelkundigen gevestigd zijn of zitdag houden.

PROVINCIE	Aantal gemeenten	Aantal plaatsen van vestiging	Aantal plaatsen met zitdag	Totaal van beiden	Verhouding aantal plaatsen van vestiging tot aantal gemeenten	Idem samen van vestiging en zitdag tot totaal aantal gemeenten
Noord-Holland . . .	131	16	5	21	1: 9	1: 6
Zuid-Holland . . .	187	15	9	24	1:12	1: 8
Utrecht	73	5	1	6	1:14	1:12
Gelderland	116	14	4	18	1: 8	1: 6
Overijssel	61	7	1	8	1: 9	1: 8
Friesland	43	5	4	9	1: 9	1: 5
Groningen	58	6	2	8	1:10	1: 7
Drente	34	2	2	4	1:17	1: 9
Noord-Brabant . . .	183	9	2	11	1:20	1:15
Zeeland	111	6	1	7	1:18	1:16
Limburg	123	5	2	7	1:24	1:17
Het geheele land . .	1120	90	33	123	1:12	1: 9

Daaruit ziet men, dat in ons land gemiddeld van elke 9 gemeenten er één is, waar hetzij periodiek of steeds hulp te krijgen is, terwijl van elke 12 in één ervan één of meerdere tandheelkundigen gevestigd zijn. Van de provincies afzonderlijk maken Noord-Holland, Gelderland, Overijssel een goed figuur, (Friesland komt in dit verband vanwege de bijzondere gesteldheid te dezen opzichte niet in beschouwing). Noord-Brabant, Limburg, Zeeland en Drente zijn het slechtst bedeed.

Na deze statistische beschouwing en onderlinge vergelijking binnen de landsgrenzen, is het niet van interesse ontbloeit, de gesteldheid ten onzent eens te toetsen aan enkele gegevens uit

het buitenland, met name Duitschland. Het zal den lezers van Duitse tijdschriften wel zijn opgevallen, dat zoo nu en dan plaatselijke tandheelkundige vereenigingen een waarschuwing laten hooren om zich in hun stad niet te vestigen, wegens een bestaande overvloed van practici. Binnen een half jaar tijds vond ik de volgende vergezellende cijfers: (Zahnärztliche Rundschau):

Wiesbaden 106.000 inwoners 42 tandartsen en 52 technikers, d. i. 1 op 1100 inwoners.

Dusseldorf 420.000 inwoners 92 tandartsen en 104 technikers, d. i. 1 op 2400 inwoners.

Leipzig 300.000 fondsleden 150 tandartsen en 450 technikers.

Hameln a. d. Weser 25.000 inwoners 5 tandartsen en 6 technikers, d. i. 1 op 2500 inwoners.

Neuwied a. R. 19.100 inwoners 4 tandartsen en 5 technikers, d. i. 1 op 2200 inwoners.

Legt men deze gegevens naast die van overeenkomstige steden in ons eigen land. dan is het duidelijk, dat er nog wel meerdere jaren zullen verlopen, aler bij ons van een dergelijke overbezetting sprake zal zijn!

Over nog een punt zou statistisch óók iets op te merken zijn en wel de veronderstelling, dat de provincie-bevolking in de nabijheid der groote steden er de voorkeur aan geeft zich aldaar te laten behandelen in plaats van bij den in eigen omgeving gevestigden tandarts. Hier kan al direct tegenover gesteld worden, dat tandheelkundige behandeling gewoonlijk meerdere bezoeken vereischt en wanneer daarvoor telkens een reis gemaakt moet worden, dan is het tijdverlies voor de meeste patiënten op den duur voldoende bezwaar om niet ver weg te zoeken, wat dichtbij ook goed verkregen kan worden. Deze redeneering vindt steun in het feit, dat in Rijswijk, in weerwil van zijn ligging vlak bij Den Haag, op 9400 inwoners drie tandartsen practiseeren. Verder kan men wijzen op de plaatsen in het Gooi, die tot de dichtst bezette behooren en de plaatsen in de naaste omgeving van Haarlem.

Ten slotte nog even over het vrouwelijk deel van ons corps.

Zooals in het begin werd opgemerkt, is ons land 70 practiseerende vrouwelijke tandartsen rijk. In 1904 nog slechts 13 in getal, waren er in 1909 reeds 25 en in 1918 al 55, hetwelk sinds het laatstgenoemde jaar een gemiddelde toename van 4 per jaar uitmaakt (einde 1920 waren er 64).

Aantal vrouwelijke tandartsen in:

	1922	1921	1920	1919	1918	1909	1904
Het aantal plaatsen, waarover zij verspreid zijn bedraagt (bedroeg):	70	67	64	59	55	25	13
	34				31	15	7

Vanaf 1904 ziet men snelle uitbreiding tot 1918 (24), daarna gaat het langzaam, hoewel nog steeds nieuwe aan de lijst worden toegevoegd.

Kunnen wij over de geheele linie een gestadigen vooruitgang waarnemen, ook het idyllische element in de beroepmatige uitoefening van ons vak mag zich in voortdurenden bloei verheugen. Was het aantal tandheelkundige echtparen einde 1918 reeds 15, waarvan 13 samen de praktijk uitoefenden, thans bedraagt dit (hier te lande) 23. Van 4 is de betere helft het beroep ontrouw geworden, zoodat 19 resteeren, als duurzame demonstratie van het nuptiale perspectief in de studie der tandheelkunde.

* * *

Het Vereenigingsleven. De Maatschappij t. b. d. Tandheelkunde telde aan het einde van 1922 333 practiseerende leden. Berekend naar het totaal gevestigden is 68,2 % hiervan aangesloten. Bij 1918 vergeleken is de toestand precies gelijk gebleven, ook toen was het percentage 68,2, terwijl het ledental 283 bedroeg; een numerieke vooruitgang dus van 50 in 4 jaar tijds. In onderstaand lijstje is de toestand voor de afdelingen in beeld gebracht.

AFDEELING	AANTAL		Percentage	Idem 1918
	Leden	Gevestigden		
Amsterdam . . .	80	100	80 ^o / _o	65 ^o / _o
Noord-Holland . .	39	53	73 ^o / _o	79 ^o / _o
Zuid-Holland . . .	77	153	50 ^o / _o	50 ^o / _o
Zuid-Nederland . .	29	38	76 ^o / _o	70 ^o / _o
Utrecht	27 ¹⁾	40	68 ^o / _o	93 ^o / _o
Gelderland	30	47	63 ^o / _o	64 ^o / _o
Overijssel	21	22	95 ^o / _o	76 ^o / _o
Noord-Nederland .	30	35	86 ^o / _o	79 ^o / _o
Het geheele land .	333	488	68,2 ^o / _o	68,2 ^o / _o

¹⁾ Onder aftrek van 3 niet practiseerende leden.

Numeriek het sterkst zijn de afdelingen Amsterdam en Zuid-Holland; percentsgewijs de afdeling Overijssel (95 %), waar slechts 1 collega geen lid is. In dit laatste opzicht maken ook de afdelingen Noord-Nederland en Amsterdam een goeden indruk; Zuid-Holland daarentegen met 50 % geeft van den geringsten vereenigingszin blijk. Beneden het gemiddelde blijven Zuid-Holland en Gelderland.

Het feit echter, dat ten aanzien van het percentage, de groei der Maatschappij met de toename van het aantal tandheekkundigen gelijken tred houdt, kan op zich zelf tot tevredenheid stemmen.

Wat tenslotte het Tandheekkundig Genootschap en de Vereeniging van Nederlandsche Tandartsen betreft, van het eerste draagt het ledental onder de practici 67 of bijna 14 % (in 1918 11,5 %), van de tweede 189 of 38 % (in 1918 42 %). Het Genootschap neemt dus toe, ondanks het exclusivistisch karakter, terwijl de Vereeniging met haar ledental achterblijft.

Als laatste zij vermeld, dat 32 collega's lid zijn van alle drie vereenigingen.

P. H. BUISMAN.